

«Eg meiner bokleg opplysning, denne ‘daude bokstavläre’»

Vinje om boklærdommen

Thomas Seiler

Opplysning av folket og utvikling av skolevesenet, men også innspill mot «det uplyste Samfundsliv» og kritikk av boklærdommen er emner som Aasmund Olavsson Vinje stadig kommer tilbake til. Slik skriver han om 17. mai-feiring i 1851:

Den syttende Mai kan visselig ingen Folkefest blive, førend
Oplysningen i væsentlig Grad har trængt ned til Folket, og fø-
rend Velstanden er bleven almindelig; der skal nemlig to Ting
til at være politisk paa en naturlig Maade, en oplyst Aand og et
Legeme, som hverken hungrer, tørster eller fryser; og politisk
maa man være for at kunne glæde sig i den syttende Mai; den,
der fryder sig ved Dagen uden at være sig Dagens Betydning

klart bevidst, den er hverken mere eller mindre end etslags afrettet Dyr, eller en Dandsemand, som kaster og spænder, naar man rykker i Traadene. Jeg har seet slige Dandsemænd, og devare ingenlunde frydelige at see til. (<https://www.bok-selskap.no/boker/korrespondentbrev/dt1851#dt117>)

Sitatet viser at Vinje ikke bare er opptatt av «åndelig» opplysning. Forutsetningen for at denne kan få gjennomslag, er nemlig at folk ikke mangler noe i materielt henseende. Og forutsetningen for at 17. mai-feiringen lykkes, er at folk har peiling med tanke på dagens historiske kontekst. Vinje agerer her som opplysningsmann tvers gjennom: Feiring i seg selv er ikke nok. Folk burde også vite hvorfor de feirer. Vinje har den autonome personligheten i tankene, som feirer på bakgrunn av kunnskap om dagens betydning og ikke bare fordi det er folkeskikk. Samtidig driver han også gjøn med opplysningen, særlig når den er koblet til boklærdom og ikke til praktisk kunnskap. I 1866 skriver han følgende i *Dølen*: «Og det gode Danske Flatland gjev likeins Dansken Raad til at kaupa Bøker, som i mangt kunna gjera honom likso klok, som vaar armare men finare Natur gjerer os. Den eine har det liksom af Naturen, og den andre brukar Kunst» (Vinje 1993, bd. 2 s. 200).

Hva mener Vinje når han i det ene øyeblikket snakker i favør av opplysning og kunnskap, og i det andre kommer med ironiske og satiriske utfall mot lærdommen som han betegner som «altfor bokleg og lekamlaus og for lite vend ut mot livet, med eitt ord altfor 'upraktisk'»? (Vinje 1944 s. 225) Man kan under henvisning til Vinjes ironiske stil, hans tvisyn, kalle slike innspill for typiske eksempler på hans karnevaleske skrivemåte, en bevisst strategi for å se det motstridende under ett (se Haarberg 1985). Vinje er kjent for å være en spøkefugl; en usystematisk tenker som foretrekker en vittig bemerkning framfor systematisk tenkning.

Dette kjennetegner også essayet, en sjanger som Vinje dyrket og utviklet. Et essay er subjektivt, assosierende og løst. Essayskriving betyr at man gir avkall på konsist resonnement til fordel for en utprøving av forskjellige, motstridende tanker som skal drøftes.

Formålet med dette kapittelet er derfor ikke å harmonisere Vinjes motstridende innspill, men å kontekstualisere dem. Grunner Vinjes kritikk først og fremst i spesifikke nasjonale problemstillinger eller stikker den dypere? Kan Vinjes boklærdomskritikk forstås som en form for oppgjør med opplysningen? Hvis svaret er ja, hva retter den seg da mot? Hvordan kan vi forstå forholdet mellom boklærdomskritikken og Vinjes satsing på opplysning og kunnskap? I hvilken grad kan hans kritikk forstås som del av en breiere internasjonal strømning som er filosofisk grundert? Det er slike spørsmål vi er opptatt av i det følgende, tro overfor Vinjes eget diktum fra et brev til Paul Botten-Hansen i 1861: «Eg hever aldri trut paa det uvitande Geni» (Midttun 1969 s. 121).

Til å begynne med er det kanskje hensiktsmessig å minne om at kritikk av boklærdommen alltid baserer seg på en grunnleggende motsetning for så vidt som kritikken formuleres av lærde folk. Det er en motsetning mellom Vinjes kritikk av boklærdommen og hans egen lærdom. Forskningen betoner gang på gang at Vinje var «både godt opplyst og boklærd» og at han hadde «ei urokkeleg tru på tanke og vit, på opplysning og kunnskap» (Langslet 1993 s. 81; Mæhle 1992 s. 13). Men motsetningen er kanskje ikke til å unngå. Den synes systemimmanent, for kritikk av opplysning og boklærdom kan først formuleres på bakgrunn av mye kunnskap. Ellers ville man trolig ikke komme på slike tanker. Dette gjelder for alle som var kritisk innstilte til opplysningen og boklærdommen; Rousseau, Herder, Schopenhauer, Nietzsche, Grundtvig, for å nevne noen få.

La oss nå se nærmere på Vinjes kritikk av boklærdommen. Den dukker opp i forskjellige sammenhenger, men framfor alt

kobler han den til sitt syn på opplysning og forsvarer «praktisk opplæring» framfor en såkalt «bokleg» opplæring. I artikkelen «Bokleg og praktisk opplæring» fra 1866 slår han fast at landet har for mye «bokvit» og for lite «næringsvit». «Her er for mykje opplæring og for lite mat», skriver han og hevder at «landet ikke har råd til å halda seg so mykje boklærdom og all den finleiken» (Vinje 1944 s. 208). Vinjes boklærdomskritikk er imidlertid også knyttet til hans virksomhet som pådriver for det han anser som et genuint norsk språk. Og i forbindelse med dette argumentet spiller det angivelig kunstige og slikkede av utenlandsk bokspråk en viktig rolle. Problemet med boklærdommen synes å være at den er knyttet til fremmed språk, og dette forstørrer kløften mellom de dannede og folket. De forskjellige fasettene knyttet til boklærdommen kan belyses ut fra fem innfallsvinkler.

1) Som inngangssitatet allerede viser, er Vinje opptatt av landets materielle forhold. Det må velstand til for at folk kan være opplyst. Vinje argumenterer her nesten marxistisk når han insisterer på de materielle forhold som det primære og det åndelige som «overbygning». Han satser på profesjonsrettet utdanning rett mot håndverk og jordbruk: «Her er opplysning for eit tridobbelt so stort og rikt land, eg meiner bokleg opplysning, denne 'daude bokstavlære'», skriver han i den nevnte artikkelen (Vinje 1944 s. 208). Hva den unge nasjonen trenger, er folk som har praktisk sans og som kan dyrke jord. Den samme tanken formuleres også i annen strofe av det kjente diktet «Kunnskap skal styra Riki og Land»: «Vaar Jord skal odlast og dyrkast paa / af sterke og harde Hænder, / so Gutar kan Føda og Klædi faa / og vexe til sterke Mennar» (Vinje 1993, bd. 5 s. 101). Vinje er bekymret for en næringskrise dersom folk jobber for mye med bøker. Det landet har bruk for, sier Vinje, er en utdanning på høyde med sin tid og i samsvar med den oppkommende industrialiseringen. For ham er det derfor uunngåelig at kunnskap som er knyttet til

boklesning, nedprioriteres: «Den som derfor no hadde seg ein flink son, so burde han sende han til England f.eks. for å studera fabrikkvesen i staden for å lata han vera heime og lesa gresk og latin og rettslære eller prestlære, som landet no har mindre bruk for» (Vinje 1944: 207). Vinje argumenterer her først og fremst for landets vel: opplysning skal komme fellesskapet til gode, og argumentasjon hans kan kalles utilitaristisk.

2) Men det er ikke bare med tanke på en mulig næringskrise at boklærdommen nedprioriteres. Den ødelegger også folkets helse. I et tidlig dikt, riktignok skrevet under eksamenslesing til artium, skriver Vinje: «Kast Bogen! Den Hagen og Næsen vil bøie, / vil skalde dit Hoved og slukne dit Øie» (Vinje 1993, bd. 5 s. 10). Enda diktet er humoristisk, viser det en tankegang som er sentral i all kritikk av boklærdommen, også på kontinentet som vi skal se lengre ned, nemlig at denne står i motsetning til livets mangfold. Boklærdommen setter rasjonell tenkning og fornuft absolutt. Vinjes dikt problematiserer dette idet dets metaforer etablerer en kontrast mellom boklærdommen og en seiltur på fjorden der seilturen fungerer som metonymi for livet. Livet som båtreise er et velkjent topos. I Vinjes ord: «Kast Bogen og følg mig paa Fjorden at seile. / Fornuftig Du vælger, det aldrig kan feile» (ibid s. 9). Det er en livsfilosofi som formuleres her: Livet skal leves og erfares via sansene, altså umiddelbart og ikke via sekundærerfaringer, som bøker formidler. Fokuseringen på «livskreftene» som uttrykkes i dette diktet, er et trekk som blir mer utpreget i løpet av forfatterskapet. (Jf. Sigmund Skard 1938 s. 111 ff.) Vinje bruker fordøvelsesmetaforer for å illustrere at boklesning kan være farlig for kroppen og den mentale helsen. I artikkelen «Den hægge Skolevesen» skriver han: «Og soleids lærde eg det, at Skolekunskap jamvel kan vera farleg, naar ikke Hovudet er der. Det er liksom god Mat, naar Magen slår felt» (Vinje 1993, bd. 2 s. 326). I denne artikkelen kritiserer Vinje at

boklærdommen påtvinges barna istedenfor at de selv får mulighet til å finne ut om de har «Bokdrag». Folk flest er ikke skapt for dette: «Ja, finn meg det Hovud, som toler Boklærdom! Det maa finna seg sjølv det, og det vil det gjera, naar alting gjeng fritt, og ikke Ungdommen verdt sett i Skolen som in i ei Handverkslære» (ibid s. 326). Det er interessant å se at Vinje legger vekt på menneskets individuelle utvikling. Det skal ikke formes utenfra ved press, men innenfra, ved at barna får mulighet til selv å finne ut hva de duger til. Vinje sier i denne artikkelen hvor viktig det er at barna utdannes på deres egne premisser. «Eit slikt [Specialtalent] hava me Alle, om det so er berre til den Ting at hogga Ved» (ibid s. 326). Et slikt *resonnement* var trolig ganske oppsiktsvekkende den gang. Barnet skal ikke lenger ses som objekt for skolevesenet, men det skal ses som et subjekt som først og fremst må danne seg selv for å kunne bli lykkelig. Det er vanskelig å anslå i hvilken grad Vinje her er påvirket av Rousseaus *Émile*, til tross for at han muligens ikke hadde sans for teoriene til Rousseau. (Skard 1938 s. 420) Men Vinjes insistering på menneskets selvdannelse hadde kanskje ikke vært mulig uten Rousseau. For det er jo Rousseaus fortjeneste å stille spørsmålet om individets autonomi på en ny og radikal måte idet han viser hvordan mennesket kan frigjøre seg fra sivilisatoriske bindinger. (Bollenbeck 1994 s. 116)

3) Et tredje argument er språkpolitisk. Boklærdommen er koblet til et språk som er fremmed for det norske folket. I «Vaart Bokkaup», der han resonnerer over spørsmålet hvorfor det selges så få bøker i Norge, skriver han: «Vaare Folketankar og Livet vaart finna ikki sit rette Uttryk i denne halvframande Literaturen, som no er. Den ligg utanfor Folket baade i Spraak og Livsupfatning» (Vinje 1993, bd. 2 s. 201–202) Når folk ikke kjøper bøker, skyldes det framfor alt at de ikke kan kjenne seg igjen i dem; at de er skrevet på et språk som ikke er deres. Vinjes kritikk av boklærdommen formuleres altså på bakgrunn av det

han oppfatter som folkets talemål. I den nevnte artikkelen tolker han derfor lavt boksalg som et tegn «paa vaart friske Folkeliv» (ibid s. 202).

Det er påfallende at opplysningsidéen kobles sammen med det nasjonale spørsmålet. Man har ikke noe imot opplysning så lenge det ikke går utover det man oppfatter som det norske språket, norske skikk, kort sagt alt som står for det nasjonale. Ivar Aasen eksempelvis, skriver en lang artikkel der han drøfter forholdet mellom dannelsen og norskheten. Han spør «om det ikke kunde gaae an at ophjælpe den almindelige Oplysning uden nogen Skade for Norskheden» (Aasen 1912 s. 81). I denne artikkelen ser Aasen seg ikke bare nødt til å forsvare folkets språk som like bra egnet for opplysningsprosjektet som alle andre språk: Han ser også en fare for folkets opplysning hvis dette ikke anerkjennes. «Almuen» vil da ikke kunne identifisere seg med et slikt prosjekt og overlate alt til «enkelte gode Hoveder», som han skriver i «Fortalen til Grammatiken» (Aasen 1912 s. 184). I «Fortalen» formulerer han seg slik:

Det ville være bedre at oplyse Folk om Landssprogets rette Værd end at bestyrke dem i visse indprentede Indbildninger, for Exempel, at Dansk er meget ædlere og fornemmer end Svensk og høit ophøied over det norske «Bondemaal», at Dansk er det eneste, som passer for «dannede Folk». (ibid s. 193)

I motsetning til kontinentet var opplysningsspørsmålet og dannelsen i den unge nasjonen Norge fra begynnelsen av knyttet til et språkpolitisk ærend («oplyse Folk om Landssprogets rette Værd»). I «Vaar Nationalitetskamp og vaar Maalstrid» skriver Vinje at det ikke var bonden som skrev grunnloven og at det heller ikke er han som renser «vaart Maal» (Vinje 1993, bd. 2

s. 203). «Men han er Naturgrunnen, som vi maa standa paa» (ibid s. 203). Av dette følger at språk og dannelsen må ses under ett. Dannelsen må ifølge Vinje ha sitt utspring i naturen og ikke i bøker, og «Landsens Maal» må være basert på bondens talemål.

4) Det fjerde argument er filosofisk. Idet Vinje polemiserer mot boklærdommen, oppgraderer han det han kaller «sjølvtenkning» og nedprioriterer den såkalte «lærdommen». I artikkelen «Folkeskolar» (1869) er han inne på dette. Her snakker han om de forskjellige skolene som fins, og som alle har et visst formål. Og han fortsetter: «Og so er der ein Skole som heiter Sjølvtenkning og Lesnad» (Vinje 1993, bd. 2 s. 345). I andre sammenhenger oppvurderer han «sjølvtenkning» enda sterkere, idet han rett og slett nedgraderer lesning. I «Den hægge Skolevæsen» (1869) skriver han:

Folk lesa formyket og tenkja forlitet. Dei lesa, so dei faa ikke Tid til at tenkja. Dei faa alt av Andre, so dei ikke verdt drivne af Livet til at finna nokot ut sjølv. Livet treng ikke somyket til lærde som til tenksame Folk. Det er ikke den Kunskap du *fær*, men den du *sjølv finn* som du kan bruka. (Vinje 1993, bd. 2 s. 325)

Han sier senere i artikkelen at boklærde folk vanligvis ingen selvstendig tanke har. Hvorfor er det slik? Jo, fordi «dei hava ikke livt sjølv, maa vita, men Andre hava livt for deim» (ibid s. 325). Som i det ovenfor nevnte diktet «Kast Bogen» er livet her forestilt som uforenlig med lærdommen. Faren med boklærdommen er at den kobler dannelsen fra livet idet den lærde lever i idéenes verden («Andre hava livt for deim») og lever ikke livet selv. Når Vinje ser dette som et problem, tyder det på en livsfilosofisk holdning som satser på sansene som kunnskapskilde. Vinje argumenterer ut fra livet når han sier at livet trenger tenksomme

folk. Og «tenksame folk» er i Vinjes forstand de som bruker sansene; de som får kunnskap via primärerfaringer, i direkte drøfting med livet. Kunnskap er ikke noe som kan erstatte livet, men skal være til for livet. Gjør man erfaringer via bøker heller enn å leve, er man ikke engang «ein Drivhusblom», som Vinje sier, for denne vokser i det minste selvstendig (ibid s. 325).

Vinje var ikke alene om et slikt resonnement. Hans tanker går inn i en livsfilosofisk strømning som ble sterkere i løpet av 1800-tallet. Resonnementet har for eksempel en slående likhet med Arthur Schopenhauers motsetning mellom primære «anschauende» og sekundære «abstrakte» kunnskap som han risser opp i kapittel syv av *Die Welt als Wille und Vorstellung II*. Her kvalifiserer han den lærdes kunnskap som død på grunn av dens abstrakthet.

On the contrary, the much knowledge of the ordinary scholar is dead, because even if it does not consist, as is often the case, in mere words, it consists entirely in abstract knowledge. This, however, receives its value only through the perceptive knowledge of the individual with which it must connect itself, and which must ultimately realise all the conceptions». (<http://www.gutenberg.org/files/40097/40097-pdf.pdf>: 249)

Schopenhauer sier om den naturlige forstand at denne kan erstatte dannelse, men ikke omvendt:

In accordance with what has been said, we find in all classes men of intellectual superiority, and often quite without learning («Gelehrsamkeit»). Natural understanding can take the place of almost every degree of culture («Bildung»), but no culture can take the place of natural understanding». (ibid s. 248)

Den naturlige forstand tilsvare Vinjes «tenksame folk», som går ut fra deres umiddelbare iakttagelser av livet. Det er «de naturlærde», skriver Vinje et annet sted. Schopenhauer ville kalle dette den iakttagende erkjennelsen, «die anschauende Erkenntnis» [«perceptive knowledge»], altså den erkjennelsen som står i motsetning til den abstrakte erkjennelsen [«abstract knowledge»]. «De store hodene», som Schopenhauer kaller dem, kjennetegnes ved at de tenker umiddelbart. De glimrer med uventede, dristige bilder og originale formuleringer. Schopenhauer kobler det genialiske, genibegrepet, til den som lærer umiddelbart med sansene. I *Parerga og paralipomena* sier han: «De lærde er de som har lest i bøkene; tenkerne, geniene, verdensopplyserne og menneskeslektens hjelpere er derimot de som har lest direkte i verdensboken» (Schopenhauer 1997 s. 44). De andre derimot, de lærde, har kun forslitte bilder til rådighet og banale måter å uttrykke seg på. Schopenhauer snakker om «overleverte begreper, sammenrasket skrot, matt og uskarpt som avtrykket av et avtrykk [...] konvensjonelle, ja, banale fraser og gjengse moteord» (ibid s. 48). Men mens Schopenhauer er nokså kritisk overfor folkets potensiale, oppgraderer Vinje folket voldsomt. Han kobler det geniale rett til folket. Der Schopenhauer karakteriserer mennesket som «et stakkarslig vesen» (ibid s. 51), påstår Vinje at kun folket har sans for det geniale. I «Norskheden og Theatrene» fra 1854 kommer Vinje inn på spørsmålet om hvorfor «Theatret» og den «moderne Literatur» er så uforenlige med «Folkesand- sen», og han sier:

Foruden af det unationale Sprog kommer det af Tørheden, Sminken, det Kunstige og Opskruede, den Mangel paa Djer- vhed og folkeligt Humor, af det Gjennem-Prosaiske. Folket er poetisk: det vil have Dristighed, Ligefremhed, Overraskelse og store Billeder; det forstaar intet andet end det Geniale. Et

aandløst Menneske kan gjøre Lykke i det saakaldte «fine Selskab»; men hos Folket kommer et saadant Menneske ingen Vei; det forstaar ham ikke, fordi han ikke er Ben af dets Ben og Kjød af dets Kjød. (Vinje 1993, bd. 1 s. 176)

Mens «det geniale» hos Schopenhauer utmerker noen få utvalgte, er det geniale hos Vinje noe som utmerker folket generelt. Folket og de store hodene har til felles at de anskuer umiddelbart; de ser på livet intuitivt. Dette er en voldsom oppgradering av folket qua folket. Gang på gang er Vinje inne på samme tankegang: at folket, almuken er genial og kun har sans for det poetiske.

Schopenhauer kommer tilbake til motsetningen mellom lærdom og selvtenkning i *Parerga og Paralipomena* fra 1851. I denne boken fins to essay, «Om lærdom og lærde» og «Selvtenkning» som er viktige i vår sammenheng.¹ I disse essayene knytter han lærdommen til lesning mens selvtenkning knyttes til åndens drift. Ifølge Schopenhauer har de to helt forskjellige åndelige effekter. Lesning påtvinger ånden tanker som kan være fremmed for den. Ånden, sier Schopenhauer, blir tvunget utenfra til å tenke noe bestemt, uavhengig om den vil eller føler seg disponert. Ved selvtenkning følger ånden derimot sin egen drift, som Schopenhauer sier. «De overskuelige omgivelser påtvinger nemlig ikke ånden én bestemt tanke, slik som lesningen, men gir den bare stoff og anledning til å tenke det som er i overensstemmelse med dens natur og aktuelle stemning» (Schopenhauer 1997 s. 44). Det Schopenhauer sikter til her er at ånden må ha en viss disponibilitet for den maten den skal få, den burde fores umiddelbart og ikke med bøker. Ifølge Schopenhauer er det et tydelig tegn på manglende tanker når de lærde begynner å lese så snart de har noen ledige minutter (Schopenhauer 1997 s. 44). Eksplicit sier han «at lærdheten gjør de fleste mennesker enda mer åndløse og enfoldige enn de allerede fra naturens side er» (ibid s. 44). Det

er frapperende hvor likt Vinje argumenterer når han snakker om boklærdommens åndløshet. I den nevnte artikkelen, «Det hægre Skolevæsen», skriver han at lesning er en ferdighet på samme linje som et håndverk: Det er noe som kommer utenfra, men «aand- og tankefull» blir man ikke av den grunn (Vinje 1993, bd. 2 s. 325). Og i «Vaart Bokkaup» fra 1866 er han inne på en lignende tanke når han skriver: «Eg kjenner man ein Mann som har leset reint Vit og Forstand af seg. Den vesle 'Originalitet' han havde, vardt reint burte» (Vinje 1993, bd. 2 s. 201). At lesning rett og slett kan være farlig for forstanden fordi en kan lese «reint Vit og Forstand af seg», er en tanke som også Schopenhauer er inne på når han formulerer følgende:

Therefore, while the right apprehension of the perceptible world has impressed the stamp of insight and wisdom on the brow of many an unlearned man, the face of many a scholar bears no other trace of his much study than that of exhaustion and weariness from excessive and forced straining of the memory in the unnatural accumulation of dead conceptions. Moreover, the insight of such a man is often so puerile, so weak and silly, that we must suppose that the excessive strain upon the faculty of indirect knowledge, which is concerned with abstractions, directly weakens the power of immediate perceptive knowledge, and the natural and clear vision is more and more blinded by the light of books. (<http://www.gutenberg.org/files/40097/40097-pdf.pdf>, s. 249)

Her konstrueres en motsetning mellom boklærdom og kunnskap. Bøker fungerer ikke lenger som medium for opplysning. Tvert imot har de tilskyggende funksjon. Det er «der natürliche, richtige Blick» som det heter enda tydeligere i den tyske originalen, som blendes. Slike kritiske tanker overfor boklærdommen

kulminerer kanskje i Nietzsches livsfilosofi. I *Ecce homo* for eksempel uttrykkes tanken om at man må forsvare seg mot bøker:

Den lærde som i grunnen bare «farter omkring» i bøker – filologen som med et beskjedent anslag leser 200 sider om dagen –, mister til sist helt evnen til å tenke ut fra seg selv. Om han ikke farter omkring, så *tenker* han ikke. Han *svarer* på en stimulus (– en lest tanke) når han tenker – det eneste som til sist er tilbake, er reaksjoner. Den lærde bruker hele sin kraft til å si «ja» og «nei», i kritikken av noe som allerede er tenkt – men selv tenker han ikke mer ... Instinktet til selvforsvar er hos ham blitt føyelig; i motsatt fall ville han ha forsvart seg mot bøker. Den lærde – en dekadent. – Det har jeg sett med egne øyne: begavede, rikt og fritt anlagte naturer som allerede i trettiårene har «lest seg til skade», som nå er bare fyrstikker, som man må gni for å tenne – gi «tanker». – Tidlig om morgenen, ved dagens frembrudd, i all friskhet, i sin krafts morgenrøde, å lese en *bok* da – det kaller jeg fordervet! (Nietzsche 2021 s. 43–44)

Her har vi alle livsfilosofiske argumentene i et nøtteskall: Mennesket bør være autonomt, og av det følger det at man bør unngå situasjoner som krever en reaksjon. Rett før dette sitatet leser man at klokskap består i at man «*reagerer så sjelden som mulig*» – til og med satt i kursiv –, en tanke som illustreres med ovenstående sitat. Gjør man ikke det, svekkes evnen til selvtenkning. Instinktene brister og helsen går i stykker. Kort sagt bryter boklærdommen ned menneskenaturen: Mennesket blir dekadent.

5) Den femte synsvinkel av boklærdomskritikken kan kalles ideologisk siden den har å gjøre med nasjonalromantikken: Vinjes oppgjør med boklærdommen kan forstås i sammenheng med hans oppfatning av begrepet «folkelighet». Romantikernes

«oppdagelse» av folkekulturen går sammen med en oppgradering av folket, som nå står for det naturlige og uforfalskete. Både Aasen og Vinje sikter på en såkalt «folkelig opplysning» etter den danske presten og filosofen N. F. S. Grundtvigs mønstre, men de to nordmennene deler ikke danskens statspolitiske konservative syn. En folkelig opplysning innebærer at den kommer folk flest til gode og tar hensyn til folkets behov. Jens Johan Hyvik karakteriserer Aasens dannelsesideal som «eit omvendt dannelsesideal», fordi dannelsen og opplysning skulle skje på premissene til allmuen. «Eliten skulle komme allmugen i møte og ikkje omvendt», som Hyvik skriver (Hyvik 2009 s. 303). Vinje var opptatt av den samme tanken og konkretiserer den. I en artikkel om Eilert Sundt skriver han: «[Eilert Sundt] mener no det same som eg at det vøre betre at by- og bokmannen lærde mangt i leveskikken av almugen enn omvendt» (Vinje 1944 s. 208). Et slikt syn på opplysning er trolig påvirket av Grundtvig. Vi vet at Vinje satte stor pris på ham.² Begge to favoriserer en opplysning som legitimerer seg basidemokratisk, idet den utvikles og implementeres i takt med folkets behov. Dette er kanskje noe som skiller den skandinaviske varianten fra den tyske hvor man forhandler opplysningsidéene på et mer moralsk grunnlag. Kant, for eksempel, definerer opplysning som menneskehetens utgang fra sin selvforskyldte umyndighet. Umyndig er mennesket, ifølge Kant, fordi det ikke tør å gjøre bruk av sitt eget forstand. Men til forskjell fra en opplysning som er legitimert basidemokratisk, mener Kant at folk må tvinges til å bli opplyst.³

Opplysningens dialektikk, tanken om at den slår om i despoti dersom fornuften settes absolutt, ble formulert allerede mens opplysningsidéene begynte å vinne terreng. I vår sammenheng er Johann Georg Hamann og Johann Gottfried Herder særlig viktige i og med at Grundtvig leste begge to nøye.⁴ Både Hamann og Herder er svært kritiske overfor tanken om fornuftens autonomi.

Hamann ser det som en grunnleggende feil at fornuftbegrepet tas som rettesnor uten å ha gransket det i forkant. (Se Hamann, referert i Gaier 1989 s. 272). Opplysningsprosjektet mangler ifølge Hamann en gransking av fornuftens begrensninger og forutsetninger. Istedenfor å spørre etter fornuftens evne til å finne sannhet, tar opplysningsmennene dette for gitt. Ifølge Hamann kan fornuftsbegrepet ikke granskes ahistorisk, og det man anser som fornuftig er avhengig av ens overbevisning.

Også Herders opplysningskritikk retter seg blant annet mot troen på fornuftens autonomi. Han tolker dette som en innsnevring av menneskets potensiale idet han spør retorisk om det kan være kroppens oppgave å se. Hånd og fot kan ikke fungere som hjerne, slår Herder fast. (Herder, referert i Brummack 1989 s. 284) Herders retoriske spørsmål er typisk for et vitalistisk narrativ. Livet kan ikke bare forstås ut fra fornuften, og det opplysningen mangler er ifølge Herder «Herz! Wärme! Blut! Menschheit! Leben!» (ibid s. 284) Det var nettopp slike overveielser som Grundtvig tok opp i sin opplysningskritikk:

Det gaaer nemlig med Selv-Klogskaben, Selv-Raadigheden og den hele Gridskhed paa *Selv-Stændighed*, ligesom med Kopperne, at er de allerede i Udbrud, da nytter Indpodningen ikke, som derfor skal foretages jo før, jo heller, mens Phantasi og Følelse endnu er de stærkeste Evner og danne en naturlig Mod-Vægt mod Forstandens Vildfarelser. (Grundtvig 1983 s. 31)

Han formulerer sin opplysningskritikk ikke bare på bakgrunn av opplysningens iboende sekulariseringstendens, som han motarbeider. Mennesket eier også fantasi og følelser og disse kan ikke begripes med fornuft. Grundtvig er bekymret for at samfunnet skal miste fellesskapstanken når han snakker om

«Selv-Klogskaben» og «Selv-Raadigheden». Dette ser man i fortsettelsen av sitatet ovenfor, hvor han skriver at

en saadan Oplysning, der ved at udstrække sig til hele *Menneske-Livet* og opvise den dybe Sammenhæng mellem Enkelt-Mandens, Folkets og hele Slægtens Liv, udvikler en for alle de selskabelige Forhold ønskelig Tanke-Gang, en saadan Oplysning maa Staten ingenglunde overlade til sig selv. (Grundtvig 1983 s. 31)

En opplysning som er basert på «Gridskhed paa Selv-Stændighed» er med andre ord dømt til å feile fordi den truer selve statstanken. Et individuum burde alltid oppfatte seg selv som medlem av et bestemt folk som er kjennetegnet ved samme språk, samme historie og samme kultur. Grundtvig har et poeng her når han, med tanke på hvordan man kan holde statsvesen sammen, advarer mot denne formen for individualisme. Hans fokusering på fellesskapet er veldig interessant fordi den rommer romantikernes hovedkritikk av opplysningen, nemlig at fellesskapstanken går tapt på grunn av den ensidige fokuseringen på fornuft. Den amerikanske filosofen Frederick C. Beiser begrunner dette på følgende vis:

The most problematic result of the Aufklärung was that modern man had lost his sense of community, his feeling of belonging to a group. By bringing all forms of social and political life under criticism and making them satisfy the tribunal of reason, individuals more often than not come to regard all forms of social life as an irrational submission to authority, in short, as heteronomy. Before following an order or undertaking a task, they demand to know the reason why. (Beiser 1992 s. 231)

Enda Beiser framfor alt fokuserer på tyske forhold, er det slående når man sammenligner dette med et utdrag fra Grundtvig. Denne polemiserer i nesten samme ordelag mot en opplysning hvis rettesnor er enkeltmennesket:

Denne oplysning, der bestandig gaaer ud fra *Enkelt-Mandens* Tarv, og stiller den i et saadant Lys, at Det taaler ingen Love, uden dem han selv bifalder, ingen Opoffrelser, uden dem, han selv tilbyder, ingen Øvrighed, uden den, han selv vælger. (Grundtvig 1983 s. 28)

Bekymringen for at fellesskapet går tapt som følge av opplysningen var noe som de fleste romantikerne delte. Ifølge dem måtte opplysning utvikle seg sammen med folket, en tanke som går som en rød tråd gjennom både Grundtvigs og Vinjes skrifter, men med litt ulike vinklinger. Begge to er enige i at opplysning ikke kan bero på boklærdommen siden denne er et elitistisk prosjekt, og som følge setter Grundtvig aksenten på «det levende ord» for å fatte det i et slagord som han er kjent for. Dannelsen må formidles muntlig, i form av foredrag og ikke gjennom skrift.

[D]enne aandelige og hjertelige Oplysning er det, som jeg kæmper for, den er det, jeg, om det stod i min Magt, vilde overtale alle Regjeringer til at fremme som det vigtigste Stats-Anliggende, [...] og den er det, som jeg paastaar, kan ikke virksom fremmes, uden ved en *levende, mundtlig* Meddelelse. (ibid s. 33)

Grundtvig er overbevist om at man kun med «det levende Ord» og ikke med «det døde Bogstav» (ibid s. 37) når ut til folket. Dette er en sentral tanke hos Grundtvig som han for eksempel også er inne på i sitt skrift «Skolen for Livet og Akademiet i Soer borgerlig betragtet» fra 1838. Her betegner han den gamle

skole som en «Skole for Døden» allerede i åpningssetningen og taler energisk for muntlig opplæring.⁵ Både Grundtvig og Vinje advarer mot et dannelseskonsept som ikke tar hensyn til menneskets og da særlig barnas utviklingstrinn. Grundtvig begynner sitt skrift nettopp med denne bekymringen, og Vinje bruker gjentatte ganger fordøvelsesmetaforer for å illustrere dette, for eksempel i artikkelen «Det hægge Skolevæsen» fra 1869: «Kunskapen skulde nok utgarva Raaskapen liksom Borken andre Huder, men det verdt fyrst, naar Kunskapen verdt eten i smaa Maaltid som ein annan Mat og so meltad under Livets Stræv maalemillom» (Vinje 1993, bd. 2 s. 325–326) Både Grundtvig og Vinje vektlegger at kunnskap kan være farlig for barna dersom formidlingen ikke tar høyde for deres intellektuelle utvikling. I den nevnte artikkelen snakker Grundtvig rett ut om at den fornuftbaserte opplysningen er et instrument for å nedbryte menneskenaturen («nedbryde Menneske-Naturen»). Dette er en tanke som allerede Rousseau var inne på i sin *Émile* der han snakker om lesning som barnas pisk.⁶

Muntlighet som kriterium for opplysningsprosjektet var et emne som Vinje ikke var opptatt av. Hans prosjekt var jo nettopp etableringen av et norsk skriftspråk. Vinje diskuterer derimot opplysningen i forbindelse med samfunnsrelevante problemstillinger, og i dette kan han sammenlignes med Grundtvig. Etableringen av de nye folkehøyskolene i Danmark og etter hvert også i Norge kan ses som resultat av et slikt syn på dannelsens samfunnsrelevans. De skulle fungere som alternative dannelsessteder overfor universitetene. I motsetning til dem fokuserer de på muntlighet, praksisorientering og kunnskapsformidling basert på uformidlet iakttagelse og ikke på «dødt bokstavelære». Men Vinje var klok nok til ikke å gi den ene skolen fortrinn framfor den andre. Ett år før han døde skriver han i *Dølen* i anledning en sammenligning av de nyopprettede folkehøyskolene med universitetet:

Derimot kan der vera mangt fritt og folkelegt ved desse Skolar, som der ikke er ved Universitetet. Eit Universitet stengjer seg tidt inne eller ute fraa Folkelivet og Landskravet ikring seg og rotar seg in i ein daud Boklærdom. Det er vel ikke fritt for, at vaart Universitet og heve si Reim af denne Hud. Og derfor er det godt, at der kan vera Skolar ute i Landet ikring det, som kunna vera eit Motvigt. Men dette er nokot annat enn at lægna lærdomstenen i Livet [...] Nei, skal der vera nokon Tanke om Framgang med vaar Lære om «Folkeligheit», Nationalitet og Fridom i det utvordes Riksliv som inne i Tankelivet, so maa vaart Krav til Kunnskap og Aand vera grenselaust. (Vinje 1993, bd. 2 s. 348)

Artikkelen som dette sitatet stammer fra, er et godt eksempel på Vinjes karnevaleske skrivemåte; et forsøk på å overføre motstridende tendenser til ambivalensen. Etter først å ha latterliggjort de dannede og universitetsfolk, snur han mot slutten argumentene på hodet når han sier at kravet til kunnskap og ånd må være grenseløst og at «Idealet eller Mønsteret maa vera reint» (ibid s. 348).

Hva kan vi lære av Vinje?

Ser man bort fra de nasjonale innslagene, kan Vinjes kritiske syn på boklærdommen kanskje best forstås ut fra den livsfilosofiske, vitalistiske strømmingen, som Vinjes tanker er en del av. Ifølge vitalistisk tenkning ligger feilen ved boklærdommen allerede i selve navnet. Kunnskap skal ikke være basert på bøker, altså formidlet, men ha sitt utspring i direkte sanseerfaring. Den skal være uformidlet, og i direkte kontakt med virkeligheten. Kunnskap skal med Schopenhauers ord være «anschauend» og ikke «abstrakt». Vinje er ganske radikal, men nettopp derfor så spennende med påstanden om at man ikke kan forvente

opplysning og ånd av akademias. I den allerede nevnte artikkelen om folkehøyskoler skriver han eksempelvis: «Det vilde vera at faa Vindruvor af Klungen og Fiken af Tistil, at krevja Aand og Uplysning of fordomsfri vitenskapeleg Granskning af dei fleste af disse Professorar og Stipendiater ved Universitetet» (Vinje 1993, bd. 2 s. 346). I denne formen for utskjelling og parodiering av akademias kan Vinje ha blitt inspirert av to av sine yndlingsforfattere, Holberg og Heine.⁷

Abstrakt kunnskap er ifølge Vinje knyttet til det urbane rommet og de dannede, som skriver på dansk. Dermed duger en slik modell ikke for folk flest. Hans latterliggjøring av «det uplyste Samfundsliv» og av de dannede, som han kaller «ufrugtbare» og «vindtørre» grunner i dette. (Vinje 1993, bd. 2 s. 327 og bd. 6 s. 80) Han følger her en språkpolitisk agenda for så vidt som disse sentrene er knyttet til bokspråket dansk. Nedprioritering av boklærdommen går hånd i hånd med en nedprioritering av latinskoletradisjonen og oppgraderingen av den norrøne kulturarven. Skal Norge være et selvstendig land på like linje med Sverige og Danmark må det også ha et eget språk, et språk som ligger nærmere folkets talemål enn dansk eller andre utenlandske språk. I sin ansøking til «Odelstinget» om å innføre «Gammelnorsk» som fag skriver han: «Naar man tænker seg om, er det nemlig noget underligt, at Folk for at blive Studenter maa kjende mange Sprog, kun ikke det vore Forfædre talte og skreve, og som den Dag idag tales temmelig rent i mange af vore Bygdemaal» (Vinje 1993, bd. 1 s. 212).

Ifølge Vinje danner folk på bygdene en motvekt til de dannede bymennesker. Bygdefolket står for det naturlige og usminkede. I 1852 skriver han:

Det er paa Tiden, at vi vende tilbage til os selv. Da ville vi blive naturlige, da ville vi kunne indvirke paa Folket, da ville

vi kunne røre Gemytterne og være poetiske; det er maaske en Paradox, naar jeg siger, at man i det slikkede Bogsprog umulig kan være poetisk. (Vinje 1993, bd. 1 s. 73)

Det å vende tilbake «til os selv» er altså ensbetydende med å være poetisk, noe som i sin tur bare er mulig dersom man gir avkall på «det slikkede Bogsprog». Vinjes poeng består i at han kobler nedgradering av boklærdommen til en oppgradering av folket. Folkets manglende evne til «abstract knowledge» kompenseres med dets sans for det poetiske og det geniale. Som det framgår av utdraget fra «Norskheten og Theatrene» på side 224–225 setter Vinje opp en kontrast mellom det prosaiske og det poetiske, hvor det førstnevnte er knyttet til «Tørheden, Sminken, det Kunstige og Opskruede» av et unasjonalt dannelsesprosjekt, mens det poetiske står for folkets «Djervhed og folkeligt Humor». Med en slik oppgradering av folket kan Vinje slå to fluer i en smekk. Han unngår å virke elitistisk og nedlatende overfor folket, samtidig som han flytter bokspråket over til folkets talemål i et forsøk på å fremme norsk skriftspråk. Grunnen til at folk ikke har sans for boklærdommen ligger ikke i dets manglende intellektuelle evne, men tvert imot i dets genialitet. En genialitet som han også knytter til naturlige forhold, som for eksempel til landets topografi. I en tabell kan forskjellen mellom de dannede og folket ses på følgende vis:

De dannede

boklærd

urban

flat land

Sentimental (Schiller)

ideene

Folket

naturlærd

landtlig

fjell

Naiv (Schiller)

sanselig realitet

prosaisk	poetisk
abstrakt kunnskap	konkret kunnskap
åndløs	åndfull
(snus)fornuft	geni

Den prima vista litt underlige sammenkoblingen av folket med det naturlige, poetiske og geniale baserer seg trolig på forskjellige, og ikke bare romantiske strømninger. En av dem kan ha vært Schillers avhandling *Über naive und sentimentalische Dichtung*, som man vet at Vinje hadde lest.⁸ Som tittelen tilsier, gjør Schiller forskjell mellom den naive og den sentimentale dikteren. Mens den naive dikteren selv *er* natur og etterligner naturen direkte, føler den sentimentale dikteren en uovervinnelig kløft mellom mennesket og naturen. Denne er så å si tapt for godt, og det eneste han kan gjøre er å dikte om denne tapserfaringen. Schiller poengterer dette med en slående formulering: «Der Dichter, sagte ich, *ist* entweder Natur, oder er wird sie *suchen*. Jenes machte den naiven, dieses den sentimentalischen Dichter».⁹ Den sentimentale er den moderne og fremmedgjorte dikteren, som er løsrevet fra naturen. Hans diktning uttrykker en evig lengsel etter den, og denne lengselen er kun en idé. Mens den naive dikteren rører oss gjennom natur, gjennom sanselig sannhet og umiddelbar samtid, rører den sentimentale dikteren gjennom idéer.¹⁰ Hans diktning kan ikke lenger gjengi naturen uformidlet. Istedenfor er den en refleksjon over naturinntrykk. Vinjes kjente dikt «Ved Rundarne» er slik sett et typisk dikt av en sentimental dikter. Natursynet skildres ikke uformidlet siden «no seer eg atter slike Fjoll og Dalar» går gjennom en «refleksjonsmølle», så å si. Schiller nevner Shakespeare og Homer som typisk naive diktere. De samme dikterne setter også Vinje svært høyt. Han legger vekt på det poetiske hos Shakespeare som består i en «gjennomsalting»

av det åndfulle og det fantasirike som er i oss alle (Vinje 1993, bd. 2 s. 308). Dette positive synet på «oss alle» finnes ikke hos Schiller. Derimot skriver Schiller om geniet at det nødvendigvis er naivt: «Naiv muß jedes wahre Genie seyn, oder es ist keines».¹¹ Et geni er alltid et naivt menneske fordi det erfarer umiddelbart, direkte via sansene. Sanseinntrykk og tenkning er ett og det samme, både hos geniet og den naive dikteren.

Sammenlignet med Schiller kunne man kanskje si at Vinje omformulerer tankene til tyskeren inn i et romantisk tankesett. Det naive er hos ham noe som utmerker folket generelt som i sin tur kun har sans for det geniale. Folket står for det naturlige, ekte og uskyldige hos Vinje, og når Schiller sier at det naive er det barnslige, knytter Vinje dette, altså forestillingen om det naive som uskyldig, til folket, i en typisk romantisk tankegang. Tankegangen forsterkes når Vinje bruker Herders begrep «folkeånd» for å understreke hva som kjennetegner fremragende diktning: «Det er dog mærkeligt, at et enkelt Menneske, end ikke det største Geni, er istand til at give sine Digtninger den Fylde og naive Umiddelbarhed, som Folkeaaenden» (Vinje 1993, bd. 1 s. 75). Brikkene faller her på plass. For skal den «naive Umiddelbarhed» fungere som kriterium for diktningens kvalitet, kan boklærdommen ikke annet enn feile fordi den er basert på andres kunnskap og ikke på «sjøltenkning». Den mangler det åndfulle og en form for dristighet som kun geniet har. Vinje ser dette som en motsetning mellom det prosaiske og det poetiske, en motsetning som går som en rød tråd gjennom tysk åndshistorie på den tida, spesielt hos Schiller. I et brev til Herder klaget Schiller over sin prosaiske tidsalder som kun har sans for det prosaisk-nyttige. Som konsekvens av dette må «der poetische Genius» trekke seg tilbake fra virkeligheten dersom han ikke vil utsette seg for mulig smittefare fra det prosaiske. (Jf. Bollenbeck 1994 s. 141 f.) Schiller tror ikke lenger at det poetiske kan ha

gjennomslagskraft i virkeligheten. Forskjellen til Vinje kunne ikke vært større. For mens tyskeren satser på en frakobling av det poetiske fra virkeligheten, satser nordmannen tvert imot på en implementering av det poetiske i samfunnet, idet han uten omsveip kaller folket poetisk. Det poetiske geniet forankres hos Vinje midt i samfunnets sentrum når han sier at poeter også er egnet som statsmenn og politikere, som han skriver i en artikkel fra 1870 (Vinje 1993, bd. 2 s. 384–390). I denne artikkelen forsvarer han det poetiske geniet som et menneske som alle halvveis frie land har bruk for, vil disse ikke størkne i det prosaiske mekaniske: «Men gjeld det Tanke, Oversyn, Samband, Lynglimt til Uplysning i myrke Krok, kort er det Spursmaal om Aand, so maa vel han [den åndfulle dikteren] vera den beste» (ibid s. 385).

Vinjes oppgradering av folket til noe naturlig og ufordervet formuleres på bakgrunn av en tidstypisk dikotomi som går tilbake til Rousseaus kontrastering av korrumpert sivilisasjon og natur. Dette blir også antydnet hos Schiller, når han tolker det naive som det ufordervete.¹² Vinjes oppgjør med de dannede er samtidig også et oppgjør med opplysning og dannelses, forstått som ytre «disiplineringsinstrument». «Eg har vore i mang ein av desse fastskular og sét skulungane dregne opp som småklokker. Skulemeisteren drog i tråden, og den vesle hallingmannen dansa» (Vinje 1944, bd. 2 s. 209). Hans diskurs er derfor sterkt preget av et ordvalg som betoner det råe, det uslepne, for på denne måten å markere avstand til de lærdes konvensjoner: «Men vil man skrive for Folket, maa man sandelig være djærv, norsk og endog lidt raa, som disse fine Mennesker kaldet det», skriver Vinje i *Drammens Tidende* i 1855 (Vinje 1993, bd. 6 s. 80). Etter Vinjes mening er denne (norske) råheten ensbetydende med det udisiplinerte, med det som ennå ikke er underlagt fornuftets tyranni. Gang på gang er han inne på dette. I en artikkel fra 1857 beklager han eksempelvis mangelen på dyktige folketalere:

Der er ogsaa en anden og større Hindring med saa store Forsamlinger, og dette er Mangel paa Folketalere. De almindelige Talere ere nemlig tørre, lavmælt og snusfornuftige, saa at Almuen finder dem uforstaaelige og dødsmatte, og den ret oplyste Mand kjedsommelige og aandsfortærende. [...] Det er ikke Livet, som skildres, men Maaneskin i en Vinternat. Med slige Talere er Folkefesten en Umulighed. Folk kommer sammen, glør og kjeder sig og klapper, fordi det saa skal være ved disse Skaaler. Folket vil have Aandsføde, som det kan fordøie; det vil have elektriske Gnister, som kan frembringe Ryk, kort det vil have Liv, som det selv er et haabefuldt Liv.¹³

En slik redegjørelse har tydeligvis vitalistiske trekk når Vinje påberoper seg livet som den store læremester og gjør narr av dem som ikke greier å sette fyr på folkets fantasi.

Noter

- 1 Begge to i boken *Om det gode og det slette, fra Parerga og paralipomena*, Oslo 1997.
- 2 I anledning av Grundtvigs eneste Norgebesøk 1851 skriver han: «Det bliver høitideligt at se den gamle Gubbe, der, som en Eeg, staar igjen af den gamle Generation. Det er en kolossal Aand, og hans Produktionsevne har været forbausende.» <https://www.bokselskap.no/boker/korrespondentbrev/dt1851#dt121> Eller: «Det var næsten endnu mere gribende, da Grundtvig kom i Fredags. En Taare trillede ned af min Kind, da den ærværdige Gamle aabnede Vinduet og med skjælvende Stemme lyste sin Velsignelse over gamle Norge og takkede Forsamlingen, der istemte rungende Hurraer.» <https://www.bokselskap.no/boker/korrespondentbrev/dt1851#dt132>.
- 3 Gaier 1989 s. 262.
- 4 Johannes Adamsen 2001.
- 5 Skolen for Livet og Academiet i Soer [...] vi kan dog ikke Andet end vidne, formane og advare, først med Tale og Exempel, saavidt de række, og dernæst med Pennen, om aldrig for Andet, saa dog for at bevise, hvor døde og magtesløse de Bogstaver ere, for hvilke Man opoffrer Børnenes Liv og hvoraf Man venter sig evige Frugter. <http://www.grundtvigsværker.dk/tekstvisning/1435/0#{%220%22:0,%22v0%22:0,%22k%22:5}>.
- 6 «Ved å fjerne barnas plikter fjerner jeg også kilden til deres største elendighet, nemlig bøkene. Lesning er barndommens svøpe og nesten det eneste man lærer dem å gjøre. Som tolvåring vil Emile knapt vite hva en bok er. 'Men', vil dere si, 'i det minste må han kunne lese'. Jeg innrømmer at han må kunne lese når lesningen er ham til nytte, men før den tid er den ikke annet enn til plage for ham» (Rousseau 2010 s. 124).
- 7 Se f. eks. *Jeppes paa Bjerget* og Heines *Reisebilder* som Vinje lånte fra universitetsbiblioteket. Heines spottende tone overfor professorene ved universitetet i Göttingen kan ha inspirert Vinje.
- 8 Se Skard 1938.

- 9 Schiller 2020 s. 33.
- 10 Ibid s. 35: «Jene rühren uns durch Natur, durch sinnliche Wahrheit, durch lebendige Gegenwart; diese rühren uns durch Ideen.»
- 11 Ibid s. 19.
- 12 Jf. Schiller 2020 s. 16: «Das Naive der Denkart kann daher niemals eine Eigenschaft verdorbener Menschen seyn, sondern nur Kindern und kindlich gesinnten Menschen zukommen».
- 13 <https://www.bokselskap.no/boker/korrespondentbrev/dt1857#dt117>.

Litteratur

- Adamsen, Johannes. (2001). «Herder og Grundtvig – sonderinger». I: *Grundtvig Studier, Årg 52 (1)*, s. 166–190.
- Beiser, Frederick C. (1992). *Enlightenment, Revolution, and Romanticism*. Cambridge/London: Harvard University Press.
- Bollenbeck, Georg. (1994). *Bildung und Kultur: Glanz und Elend eines deutschen Deutungsmusters*. Frankfurt am Main/Leipzig: Insel.
- Brummack, Jürgen. (1989). «Herders Polemik gegen die Aufklärung». I: Schmidt, Jochen (red.). *Aufklärung und Gegenauflärung in der europäischen Literatur, Philosophie und Politik von der Antike bis zur Gegenwart*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 277–294.
- Gaier, Ulrich. (1989). «Gegenauflärung im Namen des Logos. Hermann und Herder». I: Schmidt, Jochen (red.). *Aufklärung und Gegenauflärung in der europäischen Literatur, Philosophie und Politik von der Antike bis zur Gegenwart*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 261–277.
- Grundtvig, N.F.S. (1983). *Statsmæssig Oplysning – et udkast om samfund og skole*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

- Hastedt, Heiner (red.). (2012). *Was ist Bildung? Eine Textanthologie*. Stuttgart: Reclam.
- Hyvik, Jens Johan. (2009). *Språk og nasjon 1739–1868*. Oslo: Samlaget.
- Haarberg, Jon. (1985). *Vinje på vrangen: Momenter til revurdering av en nasjonal klassiker*. Oslo et al.: Universitetsforlaget.
- Langslet, Lars Roar. (1993). «Vinje og Europa». I: Langslet og Rydne (red.). *Villmann, vismann og veiviser*. Oslo: Cappelen, s. 73–89.
- Midttun, Olav (red.). (1969). *A. O. Vinje. Brev*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Mæhle, Leif. (1992). «Noko om lyrikaren Vinje». I: Glomnes, Eli et al. (red.). «*At føle paa nationens puls*» – åtte artiklar om Aasmund O. Vinje. Oslo: Novus, s. 9–26.
- Nietzsche, Friedrich. (2021). *Ecce Homo*. Oslo: Spartacus.
- Rousseau, Jean-Jacques. (2010). *Emile – eller Om oppdragelse*. Oslo: Vidarforlaget.
- Schiller, Friedrich. (2020). *Über naive und sentimentalische Dichtung*. Stuttgart: Reclam.
- Schopenhauer, Arthur. (1988). *Die Welt als Wille und Vorstellung*, Band 2. Zürich: Haffman.
- Schopenhauer, Arthur. (1997). *Om det gode og det slette, fra Parerga og paralipomena*. Oslo: Pax.
- Skard, Sigmund. (1938). *A.O. Vinje og antikken: Studier i norsk åndshistorie*. Oslo: Det Norske Videnskaps Akademi.
- Vinje, A.O. (1944). *Skrifter i samling 2*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Vinje, A.O. (1993). *Skrifter i Samling 1–6*. Oslo: Samlaget
- Aasen, Ivar. (1912). *Skrifter i samling 3*. Kristiania/Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.

Nettkilder

<https://www.bokselskap.no/boker/korrespondentbrev/dt1851#dt117>

<http://www.gutenberg.org/files/40097/40097-pdf.pdf>

<https://www.bokselskap.no/boker/korrespondentbrev/dt1851#dt121>

<https://www.bokselskap.no/boker/korrespondentbrev/dt1851#dt132>

<http://www.grundtvigsværker.dk/tekstvisning/1435/o#{%22o%22:o,%22v%22:o,%22k%22:s}>

<https://www.bokselskap.no/boker/korrespondentbrev/dt1857#dt117>